

نخستین کارت های پستی تصویری ایران

آشوبی که کارت‌های پستی ایران را عکس‌دار کرد

ویلیام هاروتونیان

مقدمه

نخستین کارت‌های پستی رسمی تمبردار ایران در سال ۱۹۰۳ میلادی، در شهر هارلم هلند توسط چاپخانه آنسختی و پسران^۱، در چهار رنگ سیاه، سبز، آبی و قرمز و در تیراژ شصت و چهار هزار قطعه به چاپ رسید و در تاریخ ۲۹ آوریل ۱۹۰۳ (۹ اردیبهشت ۱۲۸۲ شمسی) به مقامات ایران تحویل داده شد. کارت‌های چاپ شده پس از برش و دسته بندی در حلب‌هایی کوچک قرار گرفته و با صندوق‌های چوبی توسط کشتی به بوشهر و سپس به تهران و سایر شهرهای ایران حمل شدند.

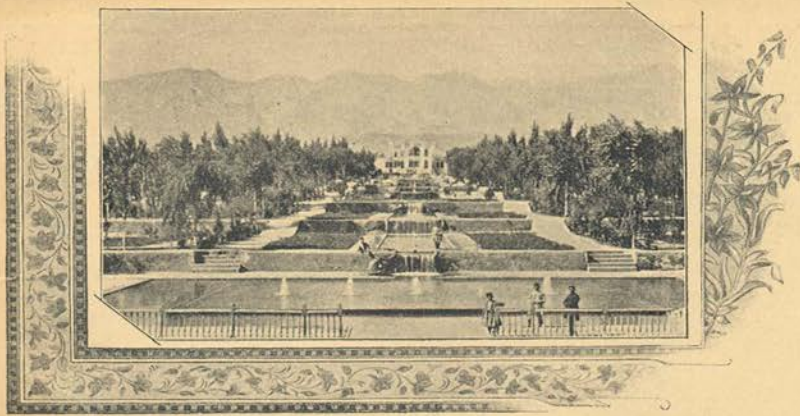
در مقاله‌ی پیش‌رو پس از شرح مختصری درباره‌ی محتوا و ویژگی‌های نخستین کارت‌های پستی ایران که به عکس آراسته شدند، به مسائل، مجادلات و نامه‌نگاری‌هایی که منجر به عکس‌دار شدن این کارت‌ها شد خواهیم پرداخت.

محتوای تصویری کارت‌ها

این شصت و چهار کارت پستال^۲ با تصاویر افقی، عمودی و ترکیب آن‌ها و با توضیحات فرانسه و آلمانی شامل تصاویری از ابنیه، مناظر و پرتره‌های ایرانی است. بناهایی نظیر مسجد کرمان، تخت جمشید، خرابه‌های ری، قصر الماس و قصر تخت طاووس تهران، معابد زرتشتی، طاق بستان، بازار و مساجد رشت، دروازه‌های تهران، اصفهان و پل ملا رفیع رشت از جمله مکان‌های تصویر شده در این کارت‌های پستی است. در عین حال کوه دماوند، درخت دوهزار و سیصد ساله در کرمان، رودخانه‌ی سپیدرود، منظره‌ی عمومی باغ شاه در ساری از جمله مناظر موجود در این کارت‌ها محسوب می‌شوند. پرتره‌ها که به اقوام و ادیان مختلف موجود در ایران نیز پرداخته، گاه شامل تصویر کردن مشاغل نیز می‌گردد. پرتره‌هایی همچون زنان عرب و کرد، زردتشتیان، ارامنه، کلیمیان، دراویش و مشاغلی نظیرقالی‌بافی، کشاورزی، ابریشم بافی، آماده سازی تریاک، میوه فروشی، سپاهی‌گری، تجارت و خدمات درون کاروان‌ها در شهرهای مختلف ایران از جمله‌ی این تصاویر می‌باشند.

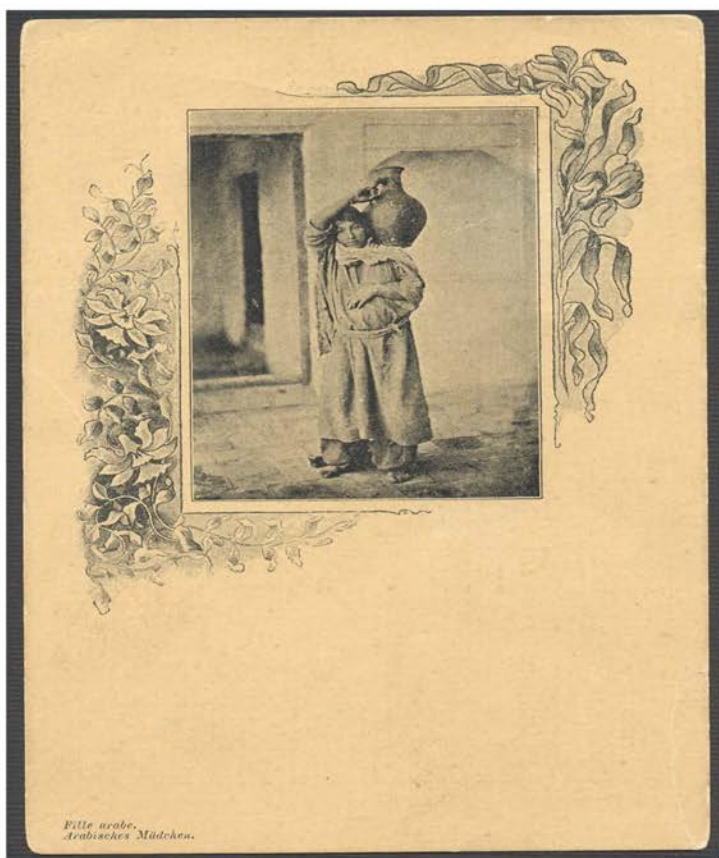
^۱ Enschedè & Zones

^۲ فریدون نوین فرح بخش در کتاب خود با عنوان: "مجموعه کارت پستال‌ها و..." به ۶۵ نمونه اشاره می‌کند، ولی تا کنون تنها ۶۴ نمونه کارت پستال آنسختی مشاهده شده است.

*Jardin à Kerman.
Garten in Kerman.*

تصویر ۱- نمونه‌ی تصویر افقی (از مجموعه‌ی ایرج ناصحی)

*Ville arabe.
Arabisches Mädchen.*

تصویر ۲

تصویر ۳

ویژگی‌های کارت‌های پستی

تزئینات مورد استفاده در اطراف این کارت‌های پستی به نظر متأثر از طرح‌ها و تزئینات استفاده شده در آلبوم‌های عکس‌خانه‌ی سلطنتی است. در کارت‌های دارای یک تصویر، از فضای خالی اطراف برای نوشتن پیام استفاده شده و پشت کارت‌های پستی به ثبت نشانی گیرنده اختصاص یافته است. در صورت نوشتن متن در قسمت مخصوص نشانی، از فرستنده هزینه‌ی نامه دریافت می‌شده و در برخی موارد بر طبق رسم آن زمان، در مقصد، مبلغ از گیرنده و به صورت کسر تمبر اخذ می‌شده است. کارت‌های تمبر دار با دو قیمت دو شاهی و پنج شاهی چاپ می‌شدند. بر اساس تعرفه‌های پستی در آن زمان، پنج شاهی هزینه‌ی ارسال کارت به خارج از ایران بوده و در نتیجه نمونه‌های اصلی چاپ آنسختی از این دست می‌باشند. ولی کارت‌های سه‌شاهی عکس دار در چاپ خانه‌های متفرقه و بعد از این تاریخ تولید شده‌اند.

8.5.05

via Bakhti

رویه از اتریا

Prussia

UNION POSTALE UNIVERSELLE

ورقه پستی ایران

CARTE POSTALE DE PERSE

پستگاه تلگراف ایران

С. В. П. Родимы
no agr. Oppungp

Moskva-Moscow

Смаран мюуагр. - Даво Арван

Ce côté est exclusivement réservé à l'adresse.

درین صفحه عنوان نوشته شود

تصویر ۴

UNION POSTALE UNIVERSELLE

ورقه پستی ایران

CARTE POSTALE DE PERSE

A

Ce côté est exclusivement réservé à l'adresse.

درین صفحه عنوان نوشته شود

کارت‌های مورد استفاده جهت چاپ این تصاویر، از پیش توسط همین چاپخانه و در دوره مظفرالدین شاه قاجار به چاپ رسیده بود. اما تصمیم‌گیری برای انتشار کارت‌های پستی عکس‌دار در ایران ابتدای سده بیستم به جهت رونق بازار کارت‌های پستی عکس‌دار در آن زمان و کسب درآمد صورت گرفت. این مهم با مشارکت *آرنولد* رئیس پست ایران در آن زمان، نماینده‌ی چاپخانه آنسختی و *نوبل* وزیر مختار هلند در ایران که اسباب ارسال تصاویر به هلند را فراهم نمود میسر شد. آقا میرزا مهدی خان^۳ وزیر همایون و وزیر وقت پست ممالک محروسه نیز از جمله رجال شاخص دوره‌ی قاجار بود که در امر تولید کارت‌های پستی مشارکت داشت. با ایجاد مشکلاتی میان اداره‌ی پست ممالک محروسه و تامین‌کننده‌ی تمبر و اسناد پستی ایران در فرانسه و نیز طولانی شدن فرآیند تولید در صورت همکاری مجدد با چاپخانه دولتی اتریش^۴، مقامات پست ممالک محروسه با آقای نوبل وزیر مختار هیئت نمایندگی دولت هلند در ایران تماس گرفتند و او در سال ۱۸۹۱ پیشنهاد بررسی چاپخانه آنسختی و پسران در هلند را که در زمینه چاپ تمبرهای پستی و دیگر اسناد بهادار تخصص داشت به مقامات پست ایران ارائه کرد.

دولت هلند برای بررسی و نظارت بر چاپ تمبرها و اسکناس‌های چاپ شده در این چاپخانه، سیستم نظارتی جدیدی را مورد استفاده قرار می‌داد. کاغذهای ورودی به چاپخانه بررسی می‌شد و محصول خروجی به صورت دقیق از نظر کیفیت چاپ و تعداد سفارش کنترل می‌شد. نتیجه به چاپخانه منعکس می‌گردید و امکان تکمیل سفارش با صدور صورت حساب و ارسال در زمان‌بندی برنامه‌ریزی شده فراهم می‌شد. به این دلیل انتخاب این چاپخانه جهت چاپ اوراق بهادار مناسب بود. علاوه بر ارائه‌ی پیشنهاد هم‌کاری با چاپخانه‌ی آنسختی توسط نوبل، ارتباط میان مقامات چاپخانه و پست ایران نیز از طریق او برقرار شد. او علاوه بر ترجمه‌ی سفارشات، مسئولیت رسیدگی به سوالات و مشکلات، دریافت و انتقال پاسخ، نگهداری حساب‌ها و پرداخت به چاپخانه را نیز برعهده داشت. البته با توجه به فرآیند طولانی پرداخت پول از طریق بانک‌ها در آن زمان، با کمک دولت هلند این امر از مسیر دیپلماتیک صورت می‌گرفت. اولین سفارش در سال ۱۸۹۳ شامل تمبر، کارت‌های پستی (بدون تصویر)، پاکت‌های پیش تمبر خورده و لفاف روزنامه به مقامات ایران تحویل داده شد.

در سال ۱۸۹۷ نوبل پیشنهاد تولید کارت‌های عکس‌دار را با هلند و ایران مطرح کرد. پیشنهادی مبنی بر بررسی و تصمیم‌گیری چاپ تصویر بر روی کارت‌هایی که در سفارش قبلی چاپ شده بودند. در عین حال او

^۳ شرح زندگانی او در روزنامه‌ی شرافت، شماره‌ی سی و نهم، مورخ ماه رجب سال ۱۳۱۶ ه.ق، در صفحات ۵۲۳ الی ۵۲۶ به قلم محمد باقر اعتمادالسلطنه موجود است.

^۴ اولین کارت پستی بدون تصویر اما تمبر دار ایران در سال ۱۸۸۰ م. در چاپخانه دولتی اتریش چاپ شده است

در نقش یک واسطه تعدادی عکس را نیز به چاپخانه ارسال نمود. در سال ۱۹۰۲ فعالیت او ثمر یافت و با روی کار آمدن رئیس آلمانی پست به نام آرنولد، چاپ کارت‌های تصویری میسر گردید. در یکی از مکاتبات به دست آمده از آرشیو موزهی چاپخانهی آنسختی، وضعیت پیش آمده در خصوص انتخاب و ارسال عکس‌ها و فرایندی که منجر به چاپ کارت‌های تصویری شد تا حدودی توضیح داده می‌شود.^۵

این متن بر اهمیت اتفاقات مهمی که بر تولید اولین کارت‌های تصویری ایران تأثیرگذار بود را نشان می‌دهد، نامه‌ی ارسال شده از سوی شرکت دانلوپ به چاپخانهی آنسختی است. نامه‌ای که در یک فرایند ۲ ساله منجر به تولید نهایی این کارت‌ها گشت. شرکت تجارتي دانلوپ نمایندگی جدید چاپخانه پس از انتقال نوبل به کشور چین را بر عهده گرفته بود. این نامه در تاریخ هشتم آپریل ۱۹۰۱ به آنسختی نوشته شده است و در آن نگارنده، آقای بوسخارت، در خصوص درخواست آنسختی پیرامون وصول مطالبات قبلی در قبال انجام سفارشات از پست ایران توضیح می‌دهد. این دوره‌ای بود که اداره‌ی پست ایران به دلیل نابسامانی‌های داخلی درمقابل بهترین بهای پیشنهادی به مزایده گذاشته شده بود. در این نامه‌ی چهار صفحه‌ای که در پاسخ به درخواست چاپخانه از نماینده‌ی خود در تهران برای وصول بدهی پست ایران و انجام سفارشات جدید چاپ تمبر، اسناد پستی و اوراق بهادار فرستاده شده، بوسخارت مذاکرات دانلوپ با آرنولد به عنوان رئیس پست که پس از برکناری، مجدداً به این مقام منسوب شده بود را شرح می‌دهد، چرا که فقط او توان حل مشکل وصول بدهی دولت ایران را دارا است و در حال حاضر به دلیل بی‌توجهی آنسختی تمایلی به ادامه‌ی این همکاری ندارد. نگارنده در واقع با تأکید بر گلاویه‌های آرنولد موجب می‌شود که فرایند شکل‌گیری کارت‌های پستی عکس‌دار در ایران مجدداً به جریان افتد.

در صفحه‌ی دوم این نامه با ارجاع به مکاتبات قبلی آرنولد و چاپخانهی آنسختی و بی‌پاسخ ماندن بسیاری از آن‌ها، به موضوع عکس‌دار شدن کارت‌های پستی ایران اشاره شده است. در تاریخ ۲۸ می ۱۹۰۰، یعنی نزدیک به یک سال پیش از نامه‌ی دانلوپ، آرنولد طی نامه‌ای به کارت‌های پستی منتشر شده توسط چاپخانهی آنسختی (کارت‌های بی‌عکس دوران مظفری) اشاره کرده، در آن پیشنهاد تولید کارت‌های تصویری را مطرح می‌نماید. هم‌چنین همراه این نامه، تعداد زیادی عکس که آنسختی می‌تواند به میل خود بر روی کارت‌ها چاپ کند را نیز ارسال می‌کند. هم‌چنین اشاره دارد که چاپخانه می‌تواند با ورود به بازار کارت‌های پستی تصویری ایران و تبدیل آن به تجارتی بزرگ، سودی هنگفت برای خود و دولت ایران بدست آورد و در جواب پرسشی پیرامون ارائه‌ی پیشنهاد به دولت ایران اعلام می‌کند که این پیشنهاد در هنگام بازدید وزیر پست از چاپخانه به او ارائه شده و تأیید او کسب شده است.

^۵ این نامه توسط آقای زونولد محقق آرشیو آنسختی در اختیار نگارنده قرار گرفته است. (ن ک تصویر ۷)

— 218 —
Telegraphic Address:

"Dunlop, Teheran"

Messrs. Joh Enschedé & Zonen,

H A A R L E M.

Dear Sirs,

We confirm our respects of the 25 ulto and have none of your favors under reply.

We are writing you the present in English because we have seen that it is all the same to you and because our Mr. Emmerson who is in charge of our business during Mr. Dunlop's absence does not know Dutch, and ought to be able to read all letters leaving our office.

Mr. Dunlop has been to see Mr. Arnold and we regret to say has had a very "mauvais quart d'heure" with that gentleman. -

Mr. Arnold declared that he has been in correspondence with you for eight years but that all of a sudden you did not reply to his letters. He is extremely angry at this and will not help us in recovering the moneys due to your firm, saying that you have insulted him and that he does not see why he should trouble himself about people who have treated him so badly, and that he washes his hands of this business since you have ignored him etc. etc.

We have of course told him that he should not take such a view and that we had no doubt the whole matter was caused by some misunderstanding which you would be able to fully explain to him. In fact, remembering that Mr. Arnold is the only man in the Post Office who can be trusted we promised him that you would give him

"satisfaction"-You can of course please yourselves in this matter but we feel bound to tell you that if you wish to get your money and if you wish to continue working for the Persians, you ought to keep on good terms with Mr. Arnold. If you could decide to apologise to him for not answering his letters /about which we shall write presently/ and for having ignored him, without jeopardising your dignity as an old firm, we would strongly advise you to do so as promptly as possible.

Mr. Arnold's complaints are the following:

/1/. On the 28 May 1900 he wrote you regarding a quantity of post-cards /which you had ready printed/ suggesting to make "Ansichtskarten" of them and sending you a lot of photographs which you could print on the cards as you pleased and sell them to somebody who makes it his business to deal in "Ansichtskarten" which Mr. Arnold declares to be an enormous business nowadays, over which you and the Persian Post Office might have made a good profit, besides which you would have got all the money due to you out of it. Mr. Arnold says you showed the photos and proposal to the Minister who visited and he approved of it - this he said in reply to our question as to whether he thought you had received his letter and photos.

/2/. On the 31 May 1900 Mr. Arnold wrote you about the destroying of certain clichés "P P".

/3/. On the 11 June 1900 he wrote you again about postcards and sent you another lot of 40 photographs.

/4/. On the 14 June 1900 he telegraphed you requesting you to execute a certain order. It appears that you did execute the order but that you sent the goods to certain "Adjudan i Makhsus" without letting Mr. Arnold know anything about the account or giving him any particulars. The result is that Mr. Arnold waives all responsibility saying that the "Adjudan i Makhsus" is a boy of 16 years who has

most probably sold the stamps or part of them without telling his father /the Vazir i Homayoun/.

/5/. On the 12 July 1900 Mr. Arnold wrote you again about postcards and sent you another batch of 12 photographs.

/6/. Since Mr. Bosschart communicated to Mr. Arnold the balance /saldo/ due to you, he has received no account, no details and no account current from you, and he wishes to receive them.

/7/. Mr. Arnold has corresponded with you for many years to your and his satisfaction, you have once complimented him about the thoroughness with which he got up a large order on new stamps, you have sent him the "Gedenkboek" of the Jubilee of the firm—and now you have suddenly ignored him.

/8/. Mr. Arnold asks whether you have ever treated business on letters signed otherwise than "Ministère des Postes de Perse, par ordre, Arnold" or "Arnold, Administrateur Général"? If not, then why do you not reply to his letters enumerated above?

He thinks that since you have received a visit from a favourite of the Shah, from a man who knows nothing whatever about stamps, post etc. you think you can do without Mr. Arnold etc. etc. etc. In short, our friend is very furious indeed.

We found him a little more reasonable when we assured him in the most affable way that it must all be a misunderstanding and that you would certainly put it all straight.

We have now given you Mr. Arnold's version, and we do not like to venture an opinion as to whether you ought or ought not to have taken up the "Ansichtskarten" business, but we do say that it is much better to have a friend in Mr. Arnold than an enemy, and that the sooner you make a friend of him again the better, and further that it was hardly nice of you not even to answer his letters.

As to the money due to you by the Persians, we require a clear statement, in fact an account current /rekening courant/ showing all deliveries and payments in detail as wanted by Mr Arnold /mentioned under point 6/ so you might send it to him and a clear copy to us.

At present there is no Minister of Posts, the one who visited you having been dismissed, and the Grand Vizier having issued an order to the effect that he holds Mr. Arnold responsible for the whole department, makes our friend practically minister until another is appointed.

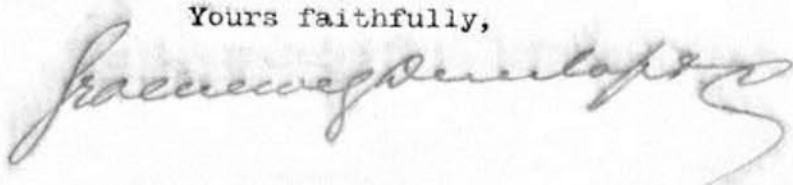
We must explain to you that the Post Office is generally farmed out /verpacht/ to some Persian "Grande" who knows nothing about it. This personage is then debited with the stamps used during his term of office, and if he has any sense of dignity he pays the money-if not, one has to try and get it from him. It is evident that your best policy is to keep well with Mr. Arnold, who is a permanent official like a "directeur" of a department, and we are surprised at your not having done so.

We must leave the matter to your own judgement after having advised you to the best of our ability, and in conclusion, we have to say that if you will supply Mr. Arnold and ourselves with the necessary details we shall be ready to push your claims with the Grand Vizier, who we suppose is the only responsible person who can be approached at present.

We await your reply-in English or French, as may be most convenient to your goodselves, and

We are, Dear Sirs,

Yours faithfully,

تصویر ۶- نامہ ۸ اپریل

در این نامه به تعدادی نامه‌ی دیگر در حد فاصل میان می ۱۹۰۰ تا آپریل ۱۹۰۱ اشاره می‌شود که توسط آرنولد به این چاپخانه جهت به جریان انداختن فرایند عکس‌دار کردن کارت‌های پستی ارسال شده و در عمل بی‌پاسخ مانده است. فهرست خلاصه‌ای از این نامه‌ها به این شرح است: تاریخ ۳۱ می ۱۹۰۰ نامه‌ای با موضوع معدوم کردن مهر PP^۶ - ۱۱ ژوئن ۱۹۰۰ نامه‌ی دیگری درباره‌ی کارت‌های تصویری در کنار ارسال ۴۰ قطعه عکس - و در ۱۲ جولای ۱۹۰۰ نامه‌ای به همراه ارسال ۱۲ قطعه عکس دیگر.

به نظر می‌رسد که به رغم قطع مکاتبات آرنولد و آنسختی، آنچه باعث می‌شود که کارت‌های پستی ایران در آن تاریخ صاحب عکس شوند، آشوب حاکم بر اوضاع اداری مملکت و عدم امکان وصول هزینه چاپ آنها برای چاپخانه‌های داخلی است، هرچند که مدارک چندانی از مکاتبات میان تاریخ ۱۲ جولای ۱۹۰۰ تا ۸ آپریل ۱۹۰۱ و پس از آن هنوز از آرشیو استخراج نشده است، اما از فحوای مکاتبات موجود چنین به نظر می‌رسد که بدهی اداره پست و هشیاری عده‌ای صاحب منصب اروپایی که از اوضاع اقتصادی آن زمان دنیا اطلاع داشتند، در روند تولید کارت‌های تصویری ایران و انتخاب عکس‌ها با دید خاص خود بی‌تأثیر نبوده و چنین است که نقش ایشان در تولید نخستین کارت‌های پستی تصویری ایران و نحوه‌ی شکل‌یابی این رسانه هویدا می‌گردد.

^۶ در تاریخ ۱۸۹۹ میلادی مصادف با ۱۲۷۸ شمسی تعدادی از تمبرهای مظفرالدین شاه، معروف به کاغذ سفید جهت مصرف پستی با نوعی مهر به نام PP سورشاز شدند، اما به علت تأخیر در ارسال به مصرف پست نرسیدند.